

Липар XXII/ 74 / 2021.

Уредништво

проф. др Часлав Николић
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
одговорни уредник

проф. др Јелена Арсенијевић Митрић
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
ојераишвени уредник

проф. др Владимир Поломац
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

доц. др Биљана Влашковић Илић
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

доц. др Мирјана Секулић
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

доц. др Јелена Даниловић Јеремић
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

доц. др Невена Вујошевић
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

доц. др Бојана Вељовић
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

доц. др Тамара Стојановић Ђорђевић
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

доц. др Ана Живковић
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Радомир Митрић, сарадник за
дигитализацију и веб-презентацију
Универзитетска библиотека у Крагујевцу

проф. др Ана Јовановић
Филолошки факултет, Београд

проф. др Павле Ботић
Филозофски факултет, Нови Сад

др Јана Алексић
Институт за књижевност и уметност, Београд

проф. др Персида Лазаревић ди Ђакомо
Универзитет „Г. д Анунцио“, Пескара,
Италија

доц. др Маријана Поца
Универзитет „Сапјенца“, Рим, Италија

проф. др Татјана Алексић
Универзитет Мичиген, САД

проф. др Јеленка Пандуревић
Филолошки факултет, Бања Лука, Република
Српска (БиХ)

доц. др Светлана Калезић
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

доц. др Остап Славински
Филолошки факултет Универзитета „Иван
Франко“, Лавов, Украјина

доц. др Борјан Јанев
Пловдивски универзитет, Пловдив, Бугарска

доц. др Мартин Стефанов
Факултет за словенску филологију,
Универзитет „Климент Охридски“, Софија,
Бугарска

Секретар уредништва

доц. др Бојана Вељовић
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Editorial Board

Časlav Nikolić, Associate Professor, PhD
Faculty of Philology and Arts, Kragujevac
Editor in Chief

Jelena Arsenijević Mitrić, Associate Professor, PhD
Faculty of Philology and Arts, Kragujevac
Managing editor

Vladimir Polomac, Associate Professor, PhD
Faculty of Philology and Arts, Kragujevac

Biljana Vlašković Ilić, Assistant Professor, PhD
Faculty of Philology and Arts, Kragujevac

Mirjana Sekulić, Assistant Professor, PhD
Faculty of Philology and Arts, Kragujevac

Jelena Danilović Jeremić, Assistant Professor, PhD
Faculty of Philology and Arts, Kragujevac

Nevena Vujošević, Assistant Professor, PhD
Faculty of Philology and Arts, Kragujevac

Bojana Veljovic, Assistant Professor, PhD
Faculty of Philology and Arts, Kragujevac

Tamara Stojanović Đorđević, Assistant Professor, PhD
Faculty of Philology and Arts, Kragujevac

Ana Živković, Assistant Professor, PhD
Faculty of Philology and Arts, Kragujevac

Radomir Mitrić, Associate for digitization and
web presentation
University Library of Kragujevac

Ana Jovanović, Associate Professor, PhD
Faculty of Philology, Belgrade

Pavle Botić, Associate Professor, PhD
Faculty of Philosophy, Novi Sad

Jana Aleksić, PhD
Institute for Literature and Arts, Belgrade

prof. Persida Lazarević di Giacomo, Full
Professor, PhD
The G. d'Annunzio University, Pescara, Italia

Marianna Pozza, Assistant Professor, PhD
University of Rome „La Sapienza“, Italy

Tatjana Aleksić, Associate Professor, PhD
University of Michigan, USA

Jelenka Pandurević, Associate Professor, PhD
Faculty of Philology in Banja Luka, Bosnia and
Hercegovina

Svetlana Kalezić, Assistant Professor, PhD
Faculty of Philosophy in Nikšić, Montenegro

Ostap Slavinski, Assistant Professor, PhD
Faculty of Philology, „Ivan Franko“ National
University of Lviv, Ukraine

Borjan Janev, Assistant Professor, PhD
University of Plovdiv, Plovdiv, Bulgaria

Martin Stefanov, Assistant Professor,
PhD Faculty of Slavic Studies,
University „St. Kliment Ohridski“, Sofia,
Bulgaria

Editorial assistant

Bojana Veljović, Assistant Professor, PhD
Faculty of Philology and Arts, Kragujevac

Литер

Часопис за књижевност, језик, уметност и културу
Journal for Literature, Language, Art and Culture

година XXII / број 74 / 2021
Year XXII / Volume 74 / 2021

Универзитет у Крагујевцу
University of Kragujevac

ФИЛУМ

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Faculty of Philology and Arts, Kragujevac

Милица А. Кандић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет (докторанд)

О ЈУНАКУ И СИЖЕУ ЕПСКЕ ПЕСМЕ

(Данијела Петковић, *Јунак и сиже епске песме*, Београд, Институт за књижевност и уметност, 2019, 581 стр.)

Монографија *Јунак и сиже епске песме* из 2019. године, настала је на основу докторске дисертације *Јунак и сиже у процесу епској моделовања*, одбрањене 2013. године на Филолошком факултету у Београду и део је пројекта *Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду* (бр. 178011) Института за књижевност и уметност у Београду. Ауторка је у монографији дала преглед јунака епских песама, проговарала је о сижеима и типологијама сижеа, затим о типовима јунака унутар епске песме. Такође се бавила укрштајима сижеа и јунака, сижеа и сижеа, јунака и јунака, схематски приказујући укрштаје до којих је истраживањем дошла. У овој монографији, ауторка је примењивала највише аналитичко-синтетичку методу, где је, анализирајући корпус, изводила закључке које је касније синтетизовала, а коришћена је и компаративна метода у вези са поређењем биљина са епским песмама и бајки са епским песмама када је било речи о јунацима и сижеима. Циљ монографије јесте да, дајући преглед сижеа и јунака, осветли укрштаје и могућности унутар структуре епске песме које се укрштајима остварују. Самим тим, читаоцима се нуди детаљан увид у структуру епских песама и могућности одступања од строго дефинисаних модела. Структуралистичким приступом утврђени су оквири унутар којих се епска песма и народна књижевност крећу. Ауторка монографије је за свој корпус узела песме из Вукових збирки, рукописа, необјављених рукописа Милутиновићеве *Пјеваније* и старије записе. Значај монографије огледа се у детаљном приказу сижејних схема, синтагматских и парадигматских односа јунака, испитивању понашања јунака унутар сижејних модела, а све наведено, читаоци могу пронаћи у *Прилозима*, у којима је све представљено схематски тако да се јасно може видети феномен који је ауторка објашњавала. Део монографије *Прилози* представља сажети, али веома детаљни приказ сижетике и као такав, сматрамо га великим доприносом проучавању усмене и писане књижевности. Због опсежности истраживања и изношења чињеница којима се потврђује једин-

1 kandicmilica768@gmail.com

ствен приступ, увиђа се помак у изучавању епске песме што ову монографију чини вредном пажње.

Монографија се састоји из пет поглавља: *Сиже* (15–155), *Сиже и сиже* (157–211), *Јунак* (213–265), *Јунак и јунак* (267–323) и *Јунак и сиже* (325–392), *Закључка* (393–402) и *Прилози* (403–520). Прво поглавље (*Сиже*) представља уводни и најобимнији део монографије, али и најважнији, преваходно зато што се бави класификацијама сижејних модела и типологијом сижеа који представљају основу самог истраживања. Поглавље *Сиже* одликује се изузетном садржајношћу на идејном и тематском плану, те је неминован велики број мањих потпоглавља која обрађују типове сижеа чиме се читаоци уводе у проблематику. Данијела Петковић монографију започиње излагањем о романтичарском одушевљењу традиционалним културама што даље покреће бележење усмених творевина и подстиче на истраживање тематско-мотивске класификације. *Сиже* представља уводно поглавље и даје преглед тематско-мотивских и сижејних структура, затим образлаже усложњавање тих структура, почевши од Арнеовог, а затим и Томсоновог каталога мотива. Разматрање каталога мотива битно је због запажања да се мотиви преклапају, али су и умрежени тако да се један мотив може сместити у исте типове. Представљање каталога мотива увод је за излагање о проучаваоцима народне књижевности и изношење претпоставке да је тема борбе главна наративна тема са чиме се ауторка сложила, да би нешто касније развила претпоставку о сижеима о борби који чине окосницу радње и њене главне покретаче. Ауторка је дала кратак преглед досадашњих истраживања типологије и народне књижевности како би читаоци стекли увид у тематику којом се у наставку монографије бавила и тако сагледали оквире унутар којих ће се кретати, говорећи о проблемима и потешкоћама на које је у истраживању наилазила. Поглавље *Сиже* се даље бави типологијом сижеа, пружа увид у разноврсност корпуса којим се у истраживању располаже и сведочи о умрежености типологија. У потпоглављу *Типологија сижеа* приметно је настојање да се прикажу најразличитије типологије сижеа, које је ауторка могла да запази радећи на корпусу. Врсте сижеа сагледавају се у односу на типологију као спољашњи оквир кретања јунака и фабуле. Гранања унутар потпоглавља сведоче о усложњености, како типологија, тако и сижеа, али казују и нешто више о сагледавању сижеа. Наиме, сиже не треба посматрати само као готов модел, већ треба узети у обзир да је подложен изменама. У потпоглављу *Типологија сижеа*, издвајамо наслов *Јуначка шакмицења*, сматрајући надметања, препреке и сукобе основом епске народне песме што представља наставак разматрања претпоставке да је сиже о борби окосница радње. Унутар овог потпоглавља, приметна су гранања при чему се изводи закључак да се ниједан сижејни модел не посматра изоловано што потврђују и други сижеи који су један у други utkани. Овом тврдњом ауторка разрађује своју тезу о сижеима као моделима који ступају у односе један са другим. Самим тим, читаоцима се

скреће пажња да се поглавља сагледавају као целина, а теме сижеа и јунака приказују се са различитих аспеката. Ауторка, даље, узима у обзир да је један модел подложен променама где истиче различите околности које намећу другачији етички кодекс због чега долази до недоследности и изневеравања класичног обрасца заједничких модела.

У поглављу *Сиже и сиже* разматрају се врсте сижеа. Ауторка сачињава кратак преглед дефиниција сижеа и сижејног модела што представља оквир истраживања – то су теме и мотиви епских песама и у функцији су сужавања претпоставки поводом термина сиже. Након тога што је сиже задобио одређене теоријске оквире, наставља се разматрање сижеа по типологији што представља повезивање овог поглавља са претходним потпоглављем где је разматрана типологија сижеа. Побрајањем врста сижеа, омогућен је увид у разноврсност сижетике и начину на који се сижеи унутар једне структуре удружују и варирају постојећи модел. На основу свог рада на корпусу, ауторка уводи читаоце у врсте сижеа и доноси закључак да је највише једноставних сижеа – оних који се могу представити једним сижејним моделом. Потпоглавље *Начини изградње сложене сижеа* приказ је функционисања сижејних модела и њиховог настанка. На одабраном корпусу епских песама, ауторка је уочила надовезивање два, ретко три сижеа. Бројни одабрани примери демонстрирају постојеће моделе и варијанте песама као својеврсна одступања. Позивајући се на Вуков критеријум реда, закључује се да и сложени сижеи настају уланчавањем јединичних сижеа. Важност потпоглавља је у томе што су разматрани односи сижеа који потврђују неколико типова веза образлаганих у наставку текста. Типови веза представљени су схематски како би читаоци могли увидети могућност комбиновања различитих типова док, паралелно са тим, посматрају сижее песама. Ово поглавље упућује читаоце у сложеност проблематике разумевања сижеа разлажући сиже на основне чиниоце (тип, подтип, група, подгрупа) чиме ауторка даље уводи у разматрање јунака на плану структуре епске песме и подстиче да се јунак и сиже сагледавају кроз призму односа који остварују.

Треће поглавље монографије носи назив *Јунак*. Значај његовог првог потпоглавља (*Прејлед шийологија епских ликова*) огледа се у томе што представља својеврстан преглед проучавања јунака и епске песме, почевши од антике и Платона, да би интересовање за ову тему било настављено у романтизму, па све до данас. Романтизам за усмену епiku и књижевност представља прекретницу, јер се тада усмена књижевност открива и успоставља као таква. Ауторка даље наводи Пропову *Морфологију бајки* – структуралистичко разматрање као основу за проучавање од кога се пошло, па до савремених проучавања српских фолклориста (Б. Сувајџић и С. Самарџија) на чијим је претпоставкама ауторка монографије своја даља истраживања и закључке засновала. Прегледи аутора и истраживања унутар потпоглавља утврђују постојеће границе истраживања и указују на помаке до којих се дошло. Бројни разматрани

аутори и њихова проучавања сведоче о многобројним приступима систематизацији епских јунака, углова сагледавања, разноврсности критеријума типологизације и сложености саме проблематике. Потпоглављем *Критеријуми класификације епских јунака* наставља се излагање о јунацима, али са нешто другачијег аспекта – преко индивидуалних ознака јунака, проговара се о специфичностима и типовима јунака у односу на те ознаке. У индивидуалне ознаке ауторка убраја: име, узраст, пол, изглед, атрибуте, снагу, природу, мудрост и етику. Разматрајући сваку од ознака јунака, дати су примери на којима је одређена ознака уочена, али се пажња даље усмерава на одступања и варијанте тих ознака. Ознаке јунака представљају специфичности којима ауторка жели да укаже читаоцима на разноврсне карактеристике које сачињавају јунака, да покаже како су те ознаке подложне изменама и да се не могу посматрати као коначан низ елемената. Ауторка је извела закључке да критеријуми класификација јунака нису коначни и да се, исто тако, не могу посматрати изоловано због различитих прожимања и преклапања (јунак се истовремено остварује у различитим сферама). У монографији се скреће пажња на могућности и комбинације које се отварају за типолошка разврставања. Закључним напоменама најављено је потпоглавље *Типологија заточника*. Потпоглавље образлаже улоге помагача у бајкама и заточника у епским песмама истичући њихове специфичности. Ауторкино разматрање улога заточника и помагача илуструје тврдњу о усложњености и разноврсности ознака које јунаке сачињавају, посебно издвајајући њихову подложност модификацијама чиме настају посебне ознаке као варијантне особености јунака.

Поглавље *Јунак и јунак* започиње излагањем о синтагматском и парадигматском повезивању јунака, при чему сваки тип подразумева различит приступ. Ауторка образлаже шта подразумева синтагматско и парадигматско повезивање јунака што нам илуструје релацијом јунак–противник приликом чега испитује заменљивост елемената унутар сваког члана релације. Монографија разматра чланове тријаде – браћу, рођаке, хајдучке дружине као моделе преузете у целости и инкорпориране у песму или је то само делимично учињено, испитано је колико се пар у оквиру тријаде преноси на друге сижејне моделе и слично. Тако читалац може да уочи карактеристике врста повезивања јунака и да закључи како се чланови унутар структура понашају. Када читалац увиди понашање чланова структуре, ауторка ће упутити на могућност одабира јунака из скупа који са собом даље повлачи типове сижеа и делокруга јунака. На тај начин се изнова увиђа веза јунака и сижеа као делова структуре епске песме, али се и скреће пажња на то да одабир јунака и сижеа није сасвим произвољан, већ да је условљен сижејним моделом који одређује делокруг ликова. Читалац тако може да разматрају особина јунака дода још један битан чинилац, а то је одређеност структуре – начињени избор са собом повлачи и одређену путању којом се певач мора кретати како би временски оквир песме био у складу са

одабраним јунаком. Образлажући поставке структуралиста, ауторка објашњава синтагматско и парадигматско повезивање јунака, а затим уводи у примену разматрања на епску песму како би читаоци могли да уоче како типови повезивања јунака функционишу на плану епске песме. Поглавље *Јунак и јунак* окончано је закључком да се синтагматско и парадигматско повезивање ликова не може у потпуности одвојити, јер се две различите врсте уланчавања одвијају истовремено, а све то доводи до структурисања целовитог система на коме почива сижетика.

Последњим поглављем *Јунак и сиже* посматрани су сижеи и јунаци као центри епске песме, овога пута обједињени. Потпоглављем *Геометрија сижеа* представљене су схеме по којима се граде сижеи. Поводом разматрања геометрије сижеа, изузети су сви епизодни и споредни ликови, а ликови су сведени на једну или две планиметријске слике које су променљиве за већину варијаната (326). Излагањем о геометрији сижеа начињен је преглед сижеа унутар кога се посматра интеракција јунака и сижеа. Различите структуре о којима ауторка говори имају за циљ осветљавање елемената структуре и начина на који се структуре усложњавају. Потпоглављем *Композициона организација ликова*, на основу Гремасовог структуралног семантичког изучавања актанцијалне организације ликова, проговара се о повезаности актанта и актера. Своје истраживање ауторка додатно усложњава јер се на семантичком плану сагледавају односи између актанта и актера и та своја запажања примењује на епску структуру. Разлажући на још мање јединице од актанта и актера упознајемо се са жељом, објектом и моћи као покретачима радње. Увођењем ових термина ауторка користи прилику да нас обавести да се применом овог модела постиже позиционирање јунака као субјекта и позиционирање објекта као предмета жеља. У потпоглављу *Просторна организација ликова* ауторка говори о томе да је просторни сегмент епског света омеђен границама једне песме. Разматрајући просторни аспект епске песме, назначена је изузетна покретљивост јунака и способност промене позиције, што доприноси динамизацији радње. Сама динамизација зависи од типологије јунака и сижеа. Ауторка схематски представља просторне путање јунака чиме читаоцима бива разјашњено кретање унутар структуре на одабраном корпусу. Издвајајући разуђене мапе настале спајањем бројних сложених сижеа, те надовезивањем два или више феномена, указивано је на разноврсност удруживања сижеа и јунака, али и на недовршеност оваквих мапа чиме је остављено простора за нова кретања и удруживања јунака и сижеа. Завршним потпоглављем монографије *Интеракција јунака и сижеа* излагане су претпоставке аутора о настанку и развоју епских песама и самих јунака. Преглед теоријских претпоставки има за циљ да укаже на чињеницу да су се јунаци и сижеи мењали, модификовали и пунили историјским и националним садржајем. Наставак потпоглавља биће посвећен флуидним и кристалним сижејним моделима као типовима интеракције јунака и сижејних модела и њиховој међусобној

прилагодљивости. Ауторка приступа структури са другачијег аспекта, при чему испитује покретљивост јунака кроз различите сижее. Својство јунака да се креће кроз већи или мањи број сижеа зависи од типа јунака и сижејних модела који сачињавају структуру епске песме. Ауторка типове јунака и сижејне моделе илуструје примерима ексцерпираних из корпуса чиме усложњава анализу и осветљава како флуидност функционише на нивоу јунака и сижеа, а како кристализованост. Како би флуидни и кристализовани сижејни модели били што боље усвојени код читалаца, ауторка је типове представила и графички, где је уочен степен компатибилности јунака у односу на сижее. Односи у које ступају, сведоче о међусобном уклапању и прилагођавању једног елемента другом и остваривању интеракције. Испитујући покретљивост јунака кроз сижее, ауторка кроз интеракцију јунака и сижеа образлаже начине узајамног моделовања јунака и сижеа и упућује на измене које се унутар структуре одигравају када је посредни јунак, као и када је то сиже. На крају овог поглавља, ауторка изводи закључак да врста моделовања зависи од дејстава јунака на сиже унутар епске песме као епске структуре, али и од надахнућа певача и околности певавања песме. Завршним разматрањима обједињена су сва поглавља монографије на нивоу структуре епске песме тако да читаоци стичу целокупан утисак о сложености саме структуре, као и о покретљивости елемената и њиховој способности да се унутар структуре удружују.

У студији *Јунак и сиже епске песме* Данијела Петковић показала је интенције ка изучавању јунака и сижеа унутар структуре епске песме. Својим детаљним разматрањима јунака и сижеа понаособ, упознала је читаоце са појединачним члановима структуре и указала на односе између јунака и јунака, сижеа и сижеа, да би касније у однос могла да стави јунака и сиже и на тај начин осветли сложеност структуре епске песме. Корпусом, који је у свом истраживању испитала и осветлила, утемељила је сваки од наведених односа и доказала да су јунак и сиже унутар структуре епске песме њени неизоставни елементи. Монографију сматрамо посебно вредном због опсежности и исцрпности самог истраживања и због корпуса који је истраживањем обухваћен. Изузетну пажњу завређује и велики број прилога које је ауторка дала изучавајући сижее и јунаке, као и због бројних схематских приказа којима су илустровани одређени феномени. У великој мери монографија је прилагођена читаоцима те је приступачна и широј читалачкој публици. Због темељне анализе корпуса и своје иновативности, може се користити у настави Српског језика и књижевности, чиме би се постигао јединствен приступ приликом изучавања епске песме. Сходно томе, ауторка је испунила очекивања читалаца и направила велики помак у истраживању народне књижевности, али је, такође, оставила простора за наредна истраживања, што овој монографији даје још више на вредности.

Примљен: 17. марта 2021.

Прихваћен за штампу априла 2021.

Листа рецензената

У рецензирању радова пристиглих за објављивање у *Лийару* 74,

учествовали су

др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

др Томислав Павловић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

др Биљана Влашковић Илић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

др Марија Лојаница, доцент
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

др Јована Павићевић, доцент
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

др Милана Додиг, доцент
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

др Славко Станојчић, доцент
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

др Милена Нешић Павковић, доцент
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

др Ана Живковић, доцент
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

др Јелена Арсенијевић Митрић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет

др Часлав Николић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

којима искрено захваљујемо на професионалности и колегијалности.

Уредништво *Лийара*

Липар

Часопис за књижевност, језик,
уметност и културу

Lipar / Journal for Literature, Language,
Art and Culture

Издавач

Универзитет у Крагујевцу

Publisher

University of Kragujevac

За издавача

Ненад Филиповић
Ректор

Published by

Nenad Filipović
Rector

Суиздавач

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Co-publisher

Faculty of Filology and Arts Kragujevac

За суиздавача

Зоран Комадина
Декан

Co-published by

Zoran Komadina
Dean

Лектор

Милица Милојевић Миладиновић

Proofreader

Milica Milojević Miladinović

Преводац

Андрија Антонијевић

Translator

Andrija Antonijević

Ликовно-графичка опрема

Лазар Димитријевић

Artistic and graphic design

Lazar Dimitrijević

Технички уредник

Ивана Тодоровић

Technical editor

Ivana Todorović

Адреса

Јована Цвијића б.б, 34000 Крагујевац
Тел: (+381) 034/370-270
Факс: (+381) 034/370-168
e-mail: casopislipar@gmail.com
www.lipar.kg.ac.rs

Address

Jovana Cvijića b.b, 34000 Kragujevac
Phone: (+381) 034/370-270
Fax: (+381) 034/370-168
e-mail: casopislipar@gmail.com
www.lipar.kg.ac.rs

Аутор типографског писма *Resavska*

Оливера Стојадиновић

Author of font *Resavska*

Olivera Stojadinović

Штампа/Print

Birograf Comp, Земун

Print

Birograf Comp, Zemun

Тираж

100 примерака

Impression

100 copies

Липар излази
три пута годишње

Lipar comes out
three times annually

Часопис се суфинансира средствима
Министарства просвете, науке и технолошког
развоја Републике Србије

Publication of the Journal has been
sponsored by the Ministry of Education,
Science and Technological Development of
the Republic of Serbia